

Chrám ako transformátor perspektívy¹

Temple as Transformer of Perspective

BOHDAN HROBONŤ

Trnavská univerzita v Trnave
Teologická fakulta

Abstract:

This study suggests that the Jerusalem temple functioned, among other things, as a transformer of worshiper's perspective of reality. It aided to see people's earthly problems from heavenly point of view, or rather *sub specie Dei*, *sub specie aeternitatis*, and *sub specie sanctitatis Dei*. This function is demonstrated on the following Old Testament texts: Psalm 73, Habakkuk, Jonah 2, Isaiah 6, and Psalm 22. As promising as these texts are, each has its weaknesses when used as an example of the proposed phenomenon. The overall supportive argument here is cumulative and to establish the existence of this phenomenon with certainty requires further research. Therefore, instead of a conclusion, this study also suggests several key factors regarding the Jerusalem temple that most likely contributed to the transformation.

Keywords: Jerusalem temple, Perspective, Psalm 73, Habakkuk, Jonah 2, Isaiah 6, Psalm 22

---

¹ Táto štúdia bola vypracovaná v rámci projektu Komentár ku Knihe proroka Izaiáša I, APVV-22-0184.

Úvod

Jeruzalemský chrám a bohoslužobné aktivity s ním spojené formovali život Izraelitov zásadným spôsobom. Ako je zrejmé zo Šalamúnovej modlitby pri jeho dedikácii (1 Kr 8,22-53), chrám mal slúžiť niečo ako transformátor reality – zo zlej na dobrú. Napríklad: *Ak tvoj izraelský ľud utrpí od nepriateľov porážku, pretože zhrešil proti tebe, no potom by sa k tebe obrátil, vzýval tvoje meno, modlil sa a doprosoval sa ťa v tomto dome, ty v nebi ho vypočuj. Odpusť hriech svojho izraelského ľudu a priveď ho späť do jeho vlasti* (1 Kr 8,33-34).²

Samozrejme, Izraeliti vedeli, že pôvodcom každej takejto pozitívnej transformácie je Boh, ktorý milostivo koná na podnet svojho ľudu, a nie chrám sám o sebe. Chrám však nepochybne zohrával významnú úlohu v tomto procese. Ako zvláštne miesto Božej prítomnosti umocňoval komunikáciu s Bohom a podnecoval Božie konanie v prospech jeho ľudu. Šanca, že sa realita Izraelitov zmení k lepšiemu, bola značne vyššia, *keď sa budú modliť smerom k tomuto miestu* (1 Kr 8,30), *keď niekto príde zložiť prísahu pred Boží oltár v tomto dome* (1 Kr 8,31), *keď sa niekto modlil a doprosoval sa Boha v tomto dome* (1 Kr 8,33) a pod.

Táto štúdia sa však nezameriava na úlohu Jeruzalemského chrámu v menení reality. Mal totiž zrejme aj inú, nemenej podstatnú funkciu. Viacero príkladov zo Starej zmluvy (SZ) opisuje, ako prispieval k transformácii ľudskej perspektívy. Štúdia preto predstavuje tézu, že pobyt v chráme (či už fyzický alebo v predstave) pomáhal človeku vnímať svoju situáciu a realitu z pohľadu Boha (*sub specie Dei*), z pohľadu Božej svätosti (*sub specie sanctitatis Dei*), alebo z pohľadu večnosti (*sub specie aeternitatis*). Je zrejmé, že táto transformácia nie je človeku prirodzená; *veď Pán nehľadá ako hľadá človek* (1 Sam 16,7 SSV). Takáto zmena videnia reality však môže byť človeku veľmi prospešná, niekedy viac ako zmena samotnej reality. Z textov SZ, ktoré tomu nasvedčujú, sa podrobnejšie pozrieme na Žalm 73, Knihu proroka Habakuka, Jonáš 2, Izaiáš 6, a Žalm 22.

Žalm 73: Keď sa dobré veci stávajú zlým ľudom

Tento žalm je asi najlepšou ilustráciou v SZ, ako Jeruzalemský chrám podnecoval zmenu vnímania reality z ľudskej perspektívy na Božiu. Navyše je pomerne jasný a známy, preto uvedieme len stručný sumár jeho obsahu s dôrazom na chrámovú transformáciu vo v. 17.

Prvá polovica (v. 1-16) opisuje krízu poznania (porov. v. 16), resp. krízu viery v dobrého a spravodlivého Boha, vyvolanú životnou skúsenosťou. Krédo *Aký dobrý je Boh k Izraelu, k tým, čo majú čisté srdce!* (v. 1) je vážne sponchybnované

² Ak nie je uvedené inak, biblické texty sú citované zo Slovenského ekumenického prekladu, 4. opr. vyd. (SEB).

pozorovaním reality z perspektívy žalmistu: hriešnikom či bezbožníkom sa v živote často darí oveľa lepšie než tomu, kto *dbal o čistotu srdca* (porov. v. 2-15).

Zásadný obrat nastáva vo v. 17, keď žalmista o bezbožníkoch hovorí: *Len keď som vošiel do Božej svätyně, pochopil som, ako skončia*.³ Miroslav Varšo komentuje tento obrat nasledovne:

V okamihu vstúpenia do Božích svätých sa mení celá perspektíva. Odrazu zlí nie sú pozorovaní z pohľadu ich aktuálneho konania a blaženého života, ale z perspektívy ich konca. Tento pohľad úplne zmení vnímanie. To, čo sa predtým zdalo isté, je teraz vratké, prítomnosť zlých sa stáva mizivým obrazom. Najavo vychádza aj iná skutočnosť – neustála Božia blízkosť: aj keď zdanlivo chýba, je neustále prítomná. Objavenie Božej blízkosti tak mení nielen momentálne chápanie prítomnej skutočnosti, ale dáva nový zmysel celej minulosti a obdobiu trápenia. To sa ukazuje ako cesta k hlbšiemu vnímaniu reality nie v prítomnosti zlých, ale v prítomnosti Boha. Zloba a zdar zlých tu stráca vážnosť, všetko preváži hodnota Božej blízkosti.⁴

Druhá polovica žalmu (v. 18-28) je oproti prvej ako deň a noc. Opisuje žalmistovo videnie reality *sub specie Dei*, a v. 24-26 pravdepodobne aj *sub specie aeternitatis*.⁵ Z tejto perspektívy ho viac netrápi, že bezbožníci sú bohatí a zdraví a on, zbožný, je chudobný a chorý: *Aj keď mi chradne telo i srdce, Boh mi naveky bude skalou srdca i údelom* (v. 26). Uvedomil si, že má zrejme to jediné, čo bezbožní nemajú – Boha. A to mu stačí: *Koho mám v nebi? Keď som s tebou, v ničom na zemi nemám záľubu* (v. 25). Výsledkom transformácie perspektívy je záverečné spokojné a šťastné vyznanie: *Mňa však Božia blízkosť blaží. V Pánovi, Hospodinovi, mám útočisko, preto ohlasujem všetky tvoje skutky* (v. 28). Origenes výstižne píše, že vstúpenie do Božích svätých zmenilo poznanie žalmistu z poznania človeka na poznanie Prozreteľnosti: „Cum ingressi fuerimus in sanctuarium Dei, tunc quæ sit Providentiæ ratio cognoscemus.“⁶

³ Keďže hebrejské spojenie $\text{לֹא־יִשְׁכַּח־אֱלֹהִים}$, tu prekladané ako *do Božej svätyně*, je v pluráli (porov. napr. SEP *do Božích svätých*, alebo JER *do božských svätých*), možno ho chápať ako metaforu pre Božie tajomstvá v Knihe múdrosti 2,21-22: *Takto (bezbožní) uvažujú, ale blúdia. Ich zloba ich totiž zaslepila. Nepoznali Božie tajomstvá, nedúfajú v odmenu za zbožnosť, neuznávajú, že bezúhonným dušiam sa dostane počty*. Najznámejším protagonistom tohto výkladu spojenia $\text{לֹא־יִשְׁכַּח־אֱלֹהִים}$ zo Ž 73,17 je Martin Buber: „Womit hier nicht die Tempelstätte in Jerusalem gemeint ist, sondern die heiligen Mysterien Gottes. Nur wer ihnen nahe, dem wird der wahre Sinn des Widerstreits offenbar“ (Das Herz entscheidet. Psalm 73. In: *Martin Buber Werke*. München: Kösel, 1964, zv. II. Schriften zur Bibel, s. 977.). Keďže však ostatné výskyty plurálu $\text{לֹא־יִשְׁכַּח־אֱלֹהִים}$ v Lv 21,23, Jer 51,51 a Ž 68,36 (*pluralis majestaticus?*), ako aj plurál samotného termínu מִקְדָּשׁ inde (Lv 26,31; Ez 7,21; 21,7; 28,18; Am 7,9) pomerne jasne odkazujú na fyzickú stavbu, nie je pre toto metaforické chápanie dostatočný dôvod.

⁴ Bohdan HROBONĚ, ed., *Žalmy 51 – 75*, Trnava: Dobrá kniha, 2017, s. 644.

⁵ Pre takéto chápanie v. 24-26 porov tamtiež, s. 647-648.

⁶ Origenes, *Selecta in Psalmos*, 1528B.

Habakuk: Keď sa zlé veci stávajú dobrým ľuďom

Pre pochopenie transformácie perspektívy u proroka Habakuka je nutné oboznámiť sa nielen s jeho pravdepodobným historickým a spoločenským kontextom (*Sitz im Leben*), ale aj s východiskami a princípmi jeho teológie. Keďže Kniha proroka Habakuka je pomerne neznáma a jej preklady aj výklady sa často zásadne rôznia (najmä kvôli náročnej, miestami až nezrozumiteľnej hebrejčine), zmenu prorokovho pohľadu na realitu opíšeme v sumároch výkladov jednotlivých kapitol.⁷

V úvodných veršoch prvej kapitoly Habakuk vyčíta Bohu, že nereaguje na násilie a bezprávie v Judsku, teda na porušovanie Božích príkazov jeho ľuďom. Prorok poznal tieto príkazy, ako aj predpovedané dôsledky ich plnenia (požehnaní) či porušovania (kliatby) z nejakej formy Knihy Deuteronomium, ktorej echo je silne prítomné vo všetkých troch kapitolách. Realita, ako ju prorok vo svojom národe vidí, však nezodpovedá Božiemu zákonu, ako ho pozná. Preto sa mu Tóra javí nefunkčná a Boh nečinný, čo nepochybne otriasa jeho vierou a nádejami. Na Boha a jeho zákon nezanevrie, no z výčítok vo v. 2-4 a 12-17 je zjavné, že pre rozpory medzi teóriou, resp. jeho teológiou a praxou zápasí s vierohodnosťou Božích zaslúbení a princípov. Z tohto pohľadu sa Habakuk javí ako rozčarovaný deuteronomista. Božia reč vo v. 5-10 nielenže Habakukove problémy nerieši, ale ešte takpovediac prilieva olej do ohňa. Chaldejci, ktorým dá povstať (v. 6), sa z vojenského hľadiska javia ako ideál bojaschopnosti, no z perspektívy Tóry sú ich morálka a náboženstvo na míle vzdialené od Božích štandardov. To, že si svätý Boh použije taký zlý a bezbožný národ proti svojmu vyvolenému ľudu, len prehľbí prorokov zápas viery v spravodlivého Boha a vo vierohodnosť jeho slova. Habakuk preto, pochopiteľne, reaguje zhrozením (v. 11) a ďalšou výčitkou (v. 12-17). Tá je ešte ostrejšia ako predchádzajúca, lebo dáva do protikladu Božie základné charakteristiky, ako nesmrteľnosť, svätosť, a čistotu (v. 12a a 13a), s Božou momentálnou nečinnosťou a avizovaným zámerom použiť arogantných, krutých, vierolomných a bezbožných Chaldejcov (v. 13b-17), aby uplatnil právo a aby trestal (v. 12b).

Z prvého verša druhej kapitoly je zjavné, že Habakukove výčitky a doterajšia Božia reakcia v prvej kapitole sú pre proroka životne dôležité. Zrejme však nejde až tak o prežitie avizovanej chaldejskej invázie, ako o zachovanie života viery. Prorokovi nedajú spať otázky, v akého Boha to vlastne verí a či je Božie slovo vierohodné. Nasledujúci text od 2,2 až po 3,15 možno čítať ako svedectvo, že Boh takýto zápas viery berie s veľkou vážnosťou a Habakukovi na jeho otázky a výčitky odpovedá. Robí tak dvojakým spôsobom: znovuzjavením svojho slova v kap.

⁷ Pre tieto sumáre a podrobný rozbor Knihy proroka Habakuka porov. Bohdan HROBOŇ, Iveta STREŇKOVÁ, Miroslav VARŠO, *Nahum, Habakuk, Sofoniáš*, Kežmarok: Vivit, 2024, s. 179-262.

2 a znovuzjavením samého seba v kap. 3. Hovoríme o znovuzjavení, lebo ak sú obsahom videnia (v. 2-3) beda-výroky vo v. 6b-20, tak v podstate opakuje známe Božie pravdy zaznamenané v Knihe prísloví, vo výrokoch prorokov (najmä Jeremiáš, no aj Proto-Izaiáš, Ozeáš a Micheáš), no predovšetkým v Knihe Deuteronomium. O znovuzjavení sa Boha hovoríme preto, lebo teofánia v tretej kapitole v mnohom pripomína teofániu Mojžišovi v Dt 33. Tým, že Boh dáva Habakukovi v podstate to, čo dal Mojžišovi a svojmu ľudu na Sinaji, utvrdzuje prorokovu vieru v neho a v jeho slovo. Zatiaľ čo v prvej kapitole pôsobil Habakuk ako rozčarovaný deuteronomista, v tejto kapitole sa z neho stáva utvrdený deuteronomista.

Druhú kapitolu uzatvára Habakuk výrokom, ktorý je dôležitý pre túto štúdiu: *Hospodin je vo svojom svätom chráme.* (2,20). Pod svätým chrámom sa tu môže myslieť chrám v Jeruzaleme (ako napr. v Ž 79,1), jeho hlavnú miestnosť (ako napr. v 1 Kr 6,3.5.17) alebo Hospodinov chrám na nebesiach (ako napr. v Ž 11,4). Keďže však pozemský chrám bol považovaný za repliku nebeského, tak pred zničením toho pozemského v Jeruzaleme Babylončanmi r. 587/586 pred Kr. prorok nemusel medzi nimi rozlišovať.⁸ Ako píše T. E. Saleska, Jeruzalemský chrám (a predtým svätostánok) nebola len skvostná budova, ale miesto, kde sa pozemské a nebeské spájalo v jedno. Súhlasí s M. Barker, podľa ktorej v istom zmysle bol chrám nebeským svetom a pri niektorých SZ scénach ako napr. v Iz 6 (viď nižšie) nie je možné určiť, či sa odohrávajú v pozemskom chráme alebo v nebeskej sieni.⁹ Pre tézu tejto štúdie je dôležitejšie pripomenúť, že Božia prítomnosť v pozemskom chráme zdôrazňuje jeho imanentnosť a znamená pripravenosť a ochotu komunikovať so svojimi uctievačmi. A práve toto zažíva prorok v spomínaných znovuzjaveniach z druhej a tretej kapitoly. Prítomnosť PÁNA v nebeskom chráme zas zdôrazňuje jeho transcendentnosť, konkrétne že má celý svet pod kontrolou (porov. Ž 11,4) a je schopný a pripravený konať v prospech svojich uctievačov. Aj takto chápaný výrok by bol vhodným prepojením s nasledujúcou kapitolou, kde *Boh prichádza z Temánu, Svätý z vrchu Parán* (3,3) *kvôli záchrane svojho ľudu* (3,13). K týmto alternatívam je ešte potrebné dodať, že pri prorockých videniach nie je nutné rozlišovať ani medzi fyzickou prítomnosťou proroka a jeho predstavou prítomnosti v chráme (či už pozemskom, alebo nebeskom). Dokladujú to napríklad aj nižšie rozoberané kapitoly Jon 2 a Iz 6.

V tretej kapitole Knihy proroka Habakuka Boh prorokovi odpovedá spôsobom, ktorý je pre človeka na hranici únosnosti – teofániou. Jej opis vo v. 3-15 je na viacerých miestach až nezrozumiteľný, plný nejasných obrazov a sotva pochopiteľný pre dnešného čitateľa. Napriek tomu je zrejmé, že v konečnom dôsledku Boh

⁸ Porov. napr. Jimmy J. M. ROBERTS, *Nahum, Habakkuk, and Zephaniah*. Louisville, KY: Westminster John Knox Press, 1991, s. 128.

⁹ Porov. Timothy E. SALESKA, *Psalms 1-50*, St. Louis, MO: Concordia Publishing House, 2020, s. 404.

takto koná kvôli záchrane svojho ľudu. Božiemu víťazstvu nad všetkým zlom a chaosom však bude predchádzať radikálna očista jeho ľudu prostredníctvom Chaldejcov. Habakuk sa tohto dňa súženia desí, no namiesto hlasných protestov teraz už len ticho počká na ich vpád (porov. v. 16).¹⁰ Z v. 17-19a možno totiž vyčítať, že po videní v druhej kapitole a teofánii v tretej kapitole prorok vníma momentálne aj nastávajúce udalosti z novej perspektívy. Z tohto pohľadu sa mu aj katastrofálne dopady babylonskej invázie na základné živobytie (opísané vo v. 17) javia irelevantné, lebo jeho bohatstvom je sám Boh (v. 18). Vďaka Božím odpovediam, o ktoré Habakuk zápasil a ktorých sa aj dočkal, je jeho obraz Boha väčší: je to Boh záchrany, zo slova ktorého *bude žiť* (2,4) a v ktorom *bude jasať a plesáť* (3,18) aj napriek ťažkostiam života. Tento rozčarovaný deuteronomista z kap. 1 je videním v kap. 2 utvrdený vo svojej deuteronomistickej teológii a dokonca, vďaka teofánii v kap. 3, sa z neho stáva deuteronomista očarený. Kniha proroka Habakuka teda opisuje radikálnu zmenu prorokovej perspektívy (*sub specie Dei*), pričom najpodstatnejšia časť tejto transformácie sa zrejme udiala v chráme.¹¹

Jonáš 2: Keď je človek na dne

Príbeh proroka Jonáša je notoricky známy. Boh ho pošle varovať Ninive, no Jonáš uteká *spred tváre Hospodina do Taršiša* (1,2). Hlavným dôvodom Jonášovej neposlušnosti je rozdielne vnímanie Ninivčanov: Boh ich vidí ako súčasť jeho stvorenia, s ktorým má zľutovanie, no pre Jonáša sú len úhlavní nepriatelia, s ktorými by Boh mal skoncovať. Varovanie by mohlo Ninivčanov pred Božím trestom zachrániť, preto Jonáš volí útek čo najďalej opačným smerom. Ide to s ním však z kopca a skončí doslova na dne – na dne mora *v bruchu ryby* (2,2).¹²

Tu sa Jonáš modlí a z jeho slov možno usúdiť, že sa v duchu preniesol z ryby do chrámu. Dvakrát explicitne spomenie Hospodinov *svätý chrám*. Verš 5b je

¹⁰ Zvyčajne sa v tomto verši *ľud* (čo) *nás napadne* považuje za objekt vpádu resp. dopadu dňa súženia, teda že ten deň *zastihne ľud*, čo *na nás útočí* (SEB, podobne SEP a JER), čiže postihne Chaldejcov. Takýto zásah by bol povzbudivou odpoveďou aj teologickou satisfakciou pre proroka. Problém však je, že na vyjadrenie takejto myšlienky sa v MT výraz *לְפָנָיו* spája s predložkou *שָׁן* (porov. Nm 13,31; 14,44; Joz 22,12.33; 2 Krn 18,2), prípadne s *וְ* (porov. 2 Kr 12,18), ale nie s *בְּ*, ako v tomto texte. Pravdepodobnejšie je, že všetky tri výskyty predložky *בְּ* tu majú rovnakú, terminatívnu funkciu a *deň súženia*, *vpád* a *ľud* (čo) *nás napadne* sú tri výrazy pre katastrofu, ktorá zastihne proroka a jeho ľud. (Pre podobné chápanie tejto záverečnej časti verša porov. napr. SSV, CEP, RohB).

¹¹ Okrem výroku v 2,20 môže ako podporný argument slúžiť fakt, že tretia kapitola je žalm, čo je charakteristický chrámový žáner. Začína slovami *Modlitba proroka Habakuka. Na šigjonót*. (3,1 vl. prekl.), končí *Zbormajstrovi. Strunovými nástrojmi*. (3,19 vl. prekl.) a trikrát je predelená výrazom *Sela*, ktorý sa okrem Knihy žalmov nachádza už len tu.

¹² V prvých dvoch kapitolách Knihy proroka Jonáša je umne a názorne použitý hebr. výraz *יָרַד* *ísť dole, zísť, zostúpiť*: Jonáš *zišiel do Jafy*, tam našiel loď *a zišiel do nej* (1,3), počas búrky na mori *zišiel do vnútra lode spať* (1,5), a potom v bruchu ryby sa modlí *zišiel som k základom hôr* (2,7 vl. prekl.), kde je podľa predstáv SBV o svete to úplné dno.

vyhlásením viery: *ja však ešte uzriem tvoj svätý chrám* (vl. prekl.).¹³ Ako k tomuto veršu píše M. Varšo: „z najhlbšieho miesta podsvetia Jonáš upiera zrak k najvyššiemu miestu Božej prítomnosti.“¹⁴ Verš 8 spája vyslyšanie prorokovej modlitby s chrámom: *Keď vo mne chradla duša, spomenul som si na Hospodina, moja modlitba prišla k tebe, do tvojho svätého chrámu*. Do tretice, aj podľa v. 10 sa prorok vo svojich predstavách nachádza v chráme. Hovorí totiž o svojom odhodlaní vykonať typické chrámové aktivity: *Ja ti však chcem obetovať s hlasným chválospevom a chcem splniť, čo som sľúbil*. Záverečné slová jeho modlitby *Spása je u Hospodina* tiež reflektujú pobyt v chráme. Ten totiž Izraeliti priamo spájali so spásou.¹⁵ Pre našu tézu je dôležité upozorniť, že Jonášova realita sa v príbehu mení až po tejto jeho modlitbe. Až záverečný verš druhej kapitoly hovorí: *Hospodin povedal rybe, aby vyvrátila Jonáša na suchú zem*. Môžeme teda tvrdiť, že to bola pomyselná prítomnosť v chráme, resp. spomienka na chrám,¹⁶ čo transformovala Jonášovu perspektívu z morského dna do nebeských výšin, aby videl realitu *sub specie Dei*.

Žiaľ, nasledujúce kapitoly Knihy proroka Jonáša ukazujú, že táto transformácia netrvala dlho. To, na čo sa vo svojej modlitbe za svoju záchranu spolieha – Božie milosrdenstvo, zhovievavosť, dobrotu – onedlho Bohu rozhorčene vyčíta kvôli záchrane Ninivčanov:

4,1 Jonáš to pokladal za veľmi zlé a nahneval sa. 2 Potom sa modlil k Hospodinovi: Ach, Hospodin, či som to nepovedal, kým som bol vo svojej krajine? Preto som chcel predtým ujsť do Taršiša, lebo som vedel, že ty si Boh milostivý, lútosťivý, zhovievavý a bohatý v dobrote. Ty oľutuješ pohromu.

V závere knihy však dostáva Jonáš ďalšiu príležitosť vidieť realitu z Božej perspektívy. Tentokrát na to Boh nepoužije veľkú rybu, ale malého červíka. Ten napadne ricínovník, vďaka ktorému mal Jonáš *tieň nad hlavou* (4,6). Ricínovník vyleschol, *slnko pražilo Jonášovi na hlavu* (4,8) a Jonáš bol zas bolestivo donútený zvážiť svoju realitu *sub specie Dei*:

4,9 Boh povedal Jonášovi: Či si sa právom rozhneval pre ricínovník? On odpovedal: Právom som sa rozhneval až na smrť. 10 Tu riekol Hospodin: Tebe je ľúto ricínovníka, pri ktorom si sa nenamáhal a ktorý si nepestoval, ktorý za noc vyrástol a za noc zahynul. 11 Mne zasa nemá byť ľúto Ninive, veľkého mesta, v ktorom je viac ako stodovadsaťtisíc ľudí, ktorí nevedia rozlíšiť pravú a ľavú ruku, a mnoho dobytka?

¹³ Preklady 2,5b typu *Ako ešte uzriem tvoj svätý chrám?* (SEB, SEP, JER) sledujú LXX, ktorá číta אֵל (defektívna forma אֱלֹהִים) namiesto אֱלֹהִים.

¹⁴ Miroslav VARŠO, *Abdiáš, Jonáš, Micheáš*. Trnava: Dobrá kniha, 2010, s. 124.

¹⁵ Porov. napr. SALESKA, *Psalms 1-50*, s. 404.

¹⁶ Porov. Ž 42, ktorý Jonáš vo svojej modlitbe cituje.

Kniha touto otázkou končí a nedozvieme sa, či Jonáš túto možnosť využil. Jej hlavným zámerom však je podnietiť čitateľa, aby vnímal všetko stvorenie *sub specie Dei*.

Izaiáš 6: Keď profánne stretáva sväté

Transformácia perspektívy v Iz 6 je asi tou najznámejšou z celej SZ. Prorok Izaiáš dostáva v chráme videnie, ktorého intenzitu najlepšie vystihuje tzv. Trishagion: *Svätý, svätý, svätý je Hospodín zástupov* (6,3). Tento zážitok mení nielen jeho pohľad na realitu, ale zrejme aj jeho život. Je totiž pravdepodobné, že Izaiáš tu nedostáva len ďalšiu z misií, ale že práve tu je povoláný za proroka.¹⁷ Samotná transformácia však nie je typická; má minimálne dve špecifiká, ktorými sa od doteraz uvedených príkladov výrazne odlišuje.

Prvou zvláštnosťou je prepojenie či akési prelínanie sa pozemského a nebeského chrámu. Z opisu v Iz 6 totiž nie je jasné, či sa Izaiáš vo svojom videní nachádza priamo v nebeskej dvorane, alebo je fyzicky prítomný v Jeruzalemskom chráme, kde mu je dané vidieť aj veci nadprirodzené. Zmienka vo v. 1, že *chrám naplňali okraje rúcha Pána* sediaceho na tróne (zrejme teda umiestnenom nad chrámom), o *prahoch dverí chrámu*, ktoré sa zachveli od hlasu volajúceho vo v. 4, a zopár ďalších indícií favorizujú druhú možnosť.¹⁸ Ako však je už spomínané pri príklade Habakuka, pozemský chrám v Jeruzaleme bol považovaný za repliku nebeského, a prorok teda nemusel medzi nimi rozlišovať.

Druhým špecifikom transformácie perspektívy v Iz 6 je, že ju možno charakterizovať ako *sub specie sanctitatis Dei* – z pohľadu Božej svätosti. Okrem spomínaného Trishagionu je Božia svätosť manifestovaná viacerými opismi jeho slávy:¹⁹ Boh, sediaci na vysokom a vznešenom tróne, je tak veľký, že čo i len okraje jeho rúcha naplňali celý (pozemský) chrám (v. 1), posluhujúci serafi si krídlami zakrývali tvár, lebo sa ani neodvážia pozrieť na neho (v. 2), a celá zem je plná jeho slávy (v. 3).²⁰ Z pohľadu takejto intenzívnej a ohromujúcej svätosti sa každá nečistota musí ja- viť desivo.²¹ Preto Izaiáš, ktorý teraz vidí seba aj svoj národ *sub specie sanctitatis Dei*, reaguje zhrozene: *Beda mi, som stratený, lebo som muž s nečistými perami a bývam*

¹⁷ Pre podporné argumenty porov. napr. Hugh G. M. WILLIAMSON, *The International Critical Commentary: Isaiah 6-12*, London: T&T Clark, 2018, s. 32-34.

¹⁸ Pre tieto a ďalšie podporné argumenty porov. tamtiež, s. 42-43.

¹⁹ Ako píše O. C. Whitehouse, Božia svätosť je príbuzná ak nie totožná s Božou slávou. Rozdiel je len v tom, že „zatiaľ čo svätosť vyznačuje Božie neprístupné vyvýšenie a silu... jeho sláva ho zjavuje v jeho pozemskej a viditeľnej seba-prezentácii“ James HASTINGS, John A. SELBIE, Luis H. GRAY, eds., *Encyclopaedia of religion and ethics*, Edinburgh : T. & T. Clark, 1908, s. 758.

²⁰ Ako správne argumentuje H. G. M. Williamson, záverečné slová serafov by mali byť preložené „plnosť celej zeme je jeho slávou“ WILLIAMSON, *Isaiah 6-12*, s. 19 a 59-60. V každom prípade však tento výrok pridáva na veľkoleposti Božej svätosti, ktorej bol Izaiáš svedkom.

²¹ Ako píše J. Milgrom, „nečistota a svätosť sú antonymá“ Jacob MILGROM, *Leviticus 1-16: A New Translation with Introduction and Commentary*. New York: Doubleday, 1991, s. 46. <https://doi.org/10.5040/9780300261110>.

medzi ľudom s nečistými perami a moje oči videli kráľa, Hospodina zástupov (v. 5). Okrem samotnej ľudskej nečistoty si naplno uvedomuje možné katastrofálne následky jej stretu s Božou svätosťou. Navyše vie, že nečistotu spôsobenú tak ťažkým hriechom môže odstrániť len trest smrti alebo Boh.²² Pre Izaiáša muselo byť preto veľkou úľavou, keď Boh prostredníctvom jedného zo serafov jeho nečistou odstránil (porov. v. 6-7). Takto očistený pozitívne a snád' aj nadšene reaguje na Božiu výzvu do misie odhodlaným *Hľa, tu som, pošli mňa!* (v. 8). Jeho úľava a prípadné nadšenie sa však rýchlo vytratia, keď sa dozvie obsah a cieľ svojej misie (porov. v. 9-13).

Príklad z Iz 6 ukazuje, že transformácia perspektívy v chráme nemusí mať len pozitívny dopad na videnie reality. Ľudská skutočnosť sa môže javiť výrazne horšie najmä z pohľadu Božej svätosti. Takýto „Boží röntgen“ je však nevyhnutnou súčasťou správnej diagnostiky a teda aj nádejným začiatkom liečby smrteľnej choroby zvanej hriech.

Žalm 22: Keď je smrť blízko a Boh ďaleko

Žalm 22 je známy najmä úvodným *Bože môj, Bože môj, prečo si ma opustil?* Nie je to otázka, ale volanie o pomoc v extrémne ťažkom, život ohrozujúcom utrpení. Tento bezútešný stav je dôsledkom kombinácie rôznych príčin:

- Život ohrozujúce zdravotné problémy, ako opisujú v. 15-16: *Som ako rozliata voda, uvoľnili sa mi všetky kosti. Moje srdce je ako vosk, roztopilo sa vo mne. Hrdlo mi vyschlo ako črepiny, jazyk sa mi prilepil na podnebie, vrhol si ma do prachu smrti.*
- Smrteľné nebezpečenstvá spôsobené nepriateľmi, ako pomocou zvieracích metafor opisujú v. 13-14: *Obklúčilo ma mnoho býčkov, bášanské býky ma obstúpili. Roztvorili tlamu proti mne ako dravý a revúci lev. Podobne aj v. 17 *Psy ma obklúčili, zoorela ma tlupa zlosynov, prebodli mi ruky a nohy.**
- Psychické utrpenie spôsobené ľuďmi, ako opisujú v. 7-9: *Som ako červ, nie ako človek; ľuďom som na posmech, ba aj vlastní ma zavrhli. Všetci, čo ma vidia, posmievajú sa mi, uškrňajú sa, pokyvujú hlavou: *Spoľahol sa na Hospodina, mal by ho zachrániť. Nech ho vytrhne, veď má v ňom záľubu.**
- Duchovné utrpenie spôsobené Bohom, ako opisujú v. 2-3: *Bože môj, Bože môj! Prečo si ma opustil? Ďaleko si od mojej spásy, ďaleko od môjho kriku. Bože môj, volám vo dne – neodpovedáš. Volám v noci – neviem sa utíšiť.*

²² Podrobnejšie porov. napr. Bohdan HROBONĚ, „Súlad medzi kňazským a prorockým chápaním kultu na príklade prvej kapitoly knihy Izaiáš,“ *Studia Theologica* 21, č. 2 (2019): 5-7. <https://doi.org/10.5507/sth.2019.002>.

Smrteľný zápas a agóniu nevinne trpiaceho sledujeme až do v. 22. Potom sa však scéna radikálne mení zo zúfaleho žalospěvu na jeden z najkrajších chválospěvov v Knihe žalmov (porov. v. 23-32). Ten Bohom opustený a ľuďmi utýraný žalmista na pokraji smrti zrazu oslavuje Boha a k jeho oslave vyzýva nielen *celé Izraelovo potomstvo* (v. 24), ale aj *všetky kmene národov* (v. 28) a ich budúce pokolenia (porov. v. 31-32). Čo spôsobilo tak zásadný, pozitívny a určite túžobne očakávaný obrat?²³

Väčšina čitateľov a vykladačov tú zmenu pripisujú záverečnému výrazu vo v. 22 (שָׁמַעְתִּי), ktorý mnohé preklady uvádzajú ako samostatnú vetu *A ty si ma vypočul*.²⁴ Stačí sa však pozrieť na iné slovenské či svetové preklady tohto verša, aby bolo zrejmé, že tak dôležitý moment nemožno založiť na tak nejasnom texte.²⁵ Aj keby sme uvedený preklad SEB akceptovali, stále zostáva zásadnou otázkou, v čom to Božie vypočutie spočívalo. Následné v. 23-32 neuvádzajú nič v tom zmysle, že žalmistove bolesti náhle prestali alebo že jeho nepriatelia zrazu zmizli. Je dokonca pravdepodobné, že problémy spomínané vo v. 2-22 zostali aj po odznení chválospěvu v druhej polovici žalmu. Ten chválospěv však svedčí o zmene žalmistovej perspektívy.

Z obsahu v. 23-32 je totiž zrejmé, že žalmista sa ocitol na bohoslužbe v chráme. Chrám sa spájal s Božou prítomnosťou²⁶ a tam, kde sa spája pozemské a nebeské, časné a večné, vzniká iný časopriestor. Minulosť, prítomnosť a budúcnosť sa v chráme z pohľadu večnosti zlučujú²⁷ a všetko profánne tento svätý priestor vylučuje. Božia prítomnosť v chráme umožňuje veriaceму vnímať pozemskú realitu z nebeskej perspektívy. Problémy časnosti zostávajú, no sú podstatne menej dôležité, až nepodstatné. To podstatné je Božia blízkosť a na čom skutočne záleží je jeho oslava. *Ved' on neopovrhol biednym úbožiakom ani sa ho neštítal. Neodvrátil od neho svoju tvár; vypočul ho, keď volal o pomoc. Od teba pochádza môj chválospěv vo*

²³ Táto otázka, ako aj rozdiel medzi dvoma časťami žalmu sa dá elegantne riešiť zmenou žánru z historického na liturgický: Ž 22 neopisuje historickú skúsenosť žalmistu (konkrétneho jednotlivca alebo ako reprezentanta určitej skupiny či národa), ale je dvojdielnou liturgickou kompozíciou pre verejný prednes počas bohoslužobného rituálu. Podrobnejšie porov. Bohdan HROBONĚ, Adrian KACIAN, eds. *Žalmy 1 – 25*, Trnava: Dobrá kniha, 2024, s. 527-528 a 542-543.

²⁴ Okrem SEB porov. napr. Slovenský evanjelický preklad alebo Český ekumenický preklad.

²⁵ Napríklad SSV neuvádza vypočutie či inú Božiu reakciu a v. 22 prekladá *Vyslobod' ma z tlamy levovej, mňa úbohého chráň pred rohmi byvolov*. Už prvé preklady zápasili s týmto hebr. textom, ako ukazuje Septuaginta: ὁδῶσόν με ἐκ στόματος λέοντος καὶ ἀπὸ κεράτων μονοκερώτων τὴν ταπεινώσιν μου (*Zachráň ma z tlamy leva a spreď rohov jednorožcov moje poníženie*). Pre podrobnejší rozbor a návrhy riešenia tohto problému porov. napr. HROBONĚ, KACIAN, eds., *Žalmy 1 – 25*, s. 542-543..

²⁶ Neskoršia hebrejčina používa pre Božiu prítomnosť výraz שְׁחִינָה (*Šechina*), odvodený od výrazu pre svätostánok מִשְׁכָּן, ktorý bol predchodcom chrámu. Podrobnejšie porov. napr. Jozef TIÑO, ed., *Exodus*, Trnava: Dobrá kniha, 2013, s. 682.

²⁷ Podľa J. D. Levensona vrch Sion (na ktorom stál chrám a často sa v SZ používa ako jeho synonymum) reprezentuje možnosť zmyslu nad históriou či mimo histórie – božskú? sféru večnosti. Porov. John D. LEVENSON, *Sinai and Zion*, San Francisco, CA: Harper One, 1987, s. 141-142.

veľkom zhromaždení. Pred bohabojnými splním svoje sľuby (v. 25-26). Slovami T. E. Salesku, žalmista „káže tak, ako káže preto, lebo je vo svätyni, kde je záchrana.“²⁸

Kontribučné faktory transformácie perspektívy v Jeruzalemskom chráme

Ako v tejto štúdii ukazujú najmä poznámky pod čiarou, ani jeden z tu rozoberaných textov SZ nepotvrďuje jej tézu jednoznačne. Keďže každý z nich má ako príklad chrámovej transformácie perspektívy aspoň jedno slabé miesto, na potvrdenie takého fenoménu je potrebné vybudovať silnejší kumulatívny argument. To však už rámec tejto štúdie presahuje. V terajšej podobe by mohla poslúžiť ako začiatok, náčrt a stimul pre podrobnejší výskum. Namiesto záveru je preto vhodnejšie uviesť niekoľko možných faktorov, ktoré zrejme prispievali k skúmanej transformácii:

1. Predovšetkým je potrebné zdôrazniť Božiu prítomnosť ako spoločného menovateľa všetkých ďalších faktorov. Kvôli nej bol chrám postavený a bez nej by bol len väčšia budova. Naviac, ako opisuje napr. Ez 11, Božia prítomnosť nie je viazaná na chrám ani žiadne iné miesto, Boh sám môže byť svojmu ľudu svätynou kdekoľvek (porov. Ez 11,16), a len On je pôvodcom a konateľom sledovaných zmien. Predsa však je pomerne zjavné, čo spomíname v úvode, že Jeruzalemský chrám ako Boží nástroj zohrával v týchto transformáciách významnú a jedinečnú úlohu.
2. Chrám bol jedinečným miestom praktizovania kultu. Keďže hlavnou úlohou kultu v SZ bolo mať a udržiavať spoločenstvo človeka s Bohom,²⁹ chrám prostredníctvom kultu toto spoločenstvo umožňoval.
3. Chrám bol miestom pre intenzívne spoločenstvo veriacich. Je všeobecne známe, že komunita môže mať výrazný vplyv na to, ako vidí svoju situáciu jednotliviec. Zvlášť keď zdieľajú rovnaké a tak silné hodnoty ako viera.
4. Budova chrámu a jeho vybavenie – exteriér (architektúra, rozmery, štruktúra, materiál...), interiér (archa zmluvy, oltáre, svietnik, stôl na chleby...), symboly (obrazy cherubínov, výzdoba, použité tvary, farby a materiály...) – pripomínali ľuďom, kto je ich Boh, čo pre nich urobil.³⁰ Ako celok im chrám najmä pripomínal, že Boh býva uprostred nich, že je s nimi.
5. Samotné miesto, na ktorom chrám stál, malo podľa Izraelitov silné *genius loci*. Podľa rabínskeho učenia bol jeho základným kameňom ten, ktorý si

²⁸ SALESKA, *Psalms 1-50*, s. 404.

²⁹ Podrobnejšie porov. HROBONĚ, Súlad medzi kňazským a prorockým chápaním kultu na príklade prvej kapitoly knihy Izaiáš, s. 3-8. <https://doi.org/10.5507/sth.2019.002>.

³⁰ Pre podrobný opis uvedených prvkov porov. môj komentár k Ex 25 – 27 v TIŇO, ed., *Exodus*, s. 641-720.

ich praotec Jákob dal pod hlavu,³¹ zaspal, a vo sne videl rebrík postavený na zemi, ktorého vrchol sa dotýkal neba. Keď sa prebudil, bál sa a povedal: Akú hrôzu vzbudzuje toto miesto! Nie je to nič iné ako Boží dom, toto je nebeská brána (Gn 28,11-12.17). Obdobne ako Jákobov rebrík, aj chrám bol považovaný za most spájajúci nebo a zem chrám.

6. Už aj putovanie do chrámu zohrávalo svoju úlohu. Bola to príprava, nastavenie srdca aj mysle pre príchod na to najsvätejšie miesto na zemi. K tejto príprave slúžili napríklad tzv. pútnické žalmy (Ž 120-134). Keďže do Jeruzalemského chrámu sa putovalo vždy hore (hebr. עלה), zbierka týchto žalmov nesie jedinečný nadpis *Pieseň výstupov* (Ž 120,1).³²
7. Chrám ponúkal miesto pre ticho, meditáciu, a sústredenie sa na Boha.³³
8. Chrám poskytoval mimoriadne možnosti pre počutie Božieho slova, či už prostredníctvom kňaza alebo proroka.
9. Chrám podnecoval volanie ľudí k Bohu, najmä formou spievaného slova (piesne, liturgia...) a obzvlášť slova chvály a vďakyvzdania.

Rešpektovanie týchto faktorov a vytváranie ich paralely v dnešných kresťanských chrámoch by mohlo výrazne pomôcť účastníkom bohoslužieb vidieť realitu podstatne inak, viz. *sub specie Dei*. Ako ukazujú vyššie rozoberané SZ príklady, s takýmto nadhľadom získava človek schopnosť zvládať aj tie najväčšie problémy a chváliť Boha za každých okolností.

LITERATÚRA

BUBER, Martin. Das Herz entscheidet. Psalm 73. In: *Martin Buber Werke*. München: Kösel, 1964, zv. II. Schriften zur Bibel, s. 971-983.

DUBOVSKÝ, Peter. ed. *Žalmy 120 – 150*. Trnava: Dobrá kniha, 2021. Komentáre k Starému zákonu 9. KSZ. ISBN 978-80-8191-308-2.

HASTINGS, James, SELBIE, John Alexander, GRAY, Louis H. (Louis Herbert). eds. *Encyclopaedia of religion and ethics* [online]. Edinburgh: T. & T. Clark, 1908 [cit. 20.09.2024].

HROBONĚ, Bohdan. Súlad medzi kňazským a prorockým chápaním kultu na príklade prvej kapitoly knihy Izaiáš. In: *Studia Theologica*. 2019, roč. 21, č. 2, s. 1-18. <https://doi.org/10.5507/sth.2019.002>.

³¹ Porov. napr. Rašiho komentár ku Gn 28,11.

³² Pre tento preklad a viac podrobností porov. Peter DUBOVSKÝ, ed., *Žalmy 120 – 150*, Trnava: Dobrá kniha, 2021, s. 48-49.

³³ Porov. napr. Israel KNOHL, *The Sanctuary of Silence: The Priestly Torah and the Holiness School*, Minneapolis: Fortress Press, 1995.

- HROBOŇ, Bohdan. ed. *Žalmy 51 – 75*. Trnava: Dobrá kniha, 2017. Komentáre k Starému zákonu 5. KSZ. ISBN 978-80-8191-066-1.
- HROBOŇ, Bohdan, KACIAN, Adrián. eds. *Žalmy 1 – 25*. Trnava: Dobrá kniha, 2024. Komentáre k Starému zákonu 11. KSZ. ISBN 978-80-8191-274-0.
- HROBOŇ, Bohdan, VARŠO, Miroslav, STRENKOVÁ, Iveta. *Nahum, Habakuk, Sofoniáš*, Kežmarok: Vivit, 2024. Komentáre k Starému zákonu 12.
- KNOHL, Israel. *The Sanctuary of Silence: The Priestly Torah and the Holiness School*, Minneapolis: Fortress Press, 1995. ISBN 978-1-57506-131-3.
- LEVENSON, Jon D. *Sinai and Zion*. San Francisco, CA: Harper One, 1987. ISBN 978-0-06-254828-3.
- MILGROM, Jacob. *Leviticus 1-16: A New Translation with Introduction and Commentary*. New York: Doubleday, 1991. Google-Books-ID: BSdPAQAIAAJ. <https://doi.org/10.5040/9780300261110>.
- ROBERTS, Jimmy J. M. *Nahum, Habakkuk, and Zephaniah*. Louisville, KY: Westminster John Knox Press, 1991. OTL.
- SALESKA, Timothy E. *Psalms 1-50*. St. Louis, MO: Concordia Publishing House, 2020. Concordia Commentary.
- TIŇO, Jozef. ed. *Exodus*. Trnava: Dobrá kniha, 2013. Komentáre k Starému zákonu 3. KSZ. ISBN 978-80-7141-766-8.
- VARŠO, Miroslav. *Abdiáš, Jonáš, Micheáš*. Trnava: Dobrá kniha, 2010. Komentáre k Starému zákonu 2. KSZ. ISBN 978-80-7141-690-6.
- WILLIAMSON, Hugh G. M. *The International Critical Commentary: Isaiah 6-12*. London: T&T Clark, 2018.

doc. Ing. Bohdan Hroboň, PhD., M.A.

M.R. Štefánika 17

036 01 Martin

bhrobon@gmail.com